

A *Gyolcs* első és második kötete – mintegy másfél ezer oldalon – az eddigi legrészletesebb válogatást adja Kiss Anna életművéből. (Miközben olvastam a fehér borítójú, puritán könyveket, jött a hír: Cs. Nagy Ibolya megírta a költőről szóló kismonográfiáját – így hát több oldalról is összeállhat a kép.)

78 Bakonyi István

GYOLCSBA CSAVART ÉLETMŰ

Kiss Anna: *Gyolcs I-II.*

A gyűjtemény a szerző és a Kortárs Kiadó hatalmas, közös vállalkozása. A kezdetektől napjainkig elénk tárja a versek és a színpadi játékok különös, egyedi, megismételhetetlen világát, a korábban darabjaiban megismert, s most nagy egésszé összeállt életművet. Természetesen nem könnyű olvasmány, a befogadót többszörösen is próbára teszi. Meg is kell állni időnként, emésztetni a mondatokat, a szövegekben megszólaló ősi világ és kultúra elemeit. Ám ezek az elemek végül mégiscsak maivá lényegülnek át, igazolván, hogy van folytonosság irodalomban és nyelvben, alkotó képzeletben és realitásban. Kiss Anna minden sorában izig-vérig költő. Akkor is, ha éppen drámákat ír, amelyek klasszikus értelemben nem is drámák, hanem sokkal inkább lírai játékok, s valószínű, hogy nehezen előadhatók. Sajátos szövegek és dialógusok, bennük a költő átsugárzó lényé érvényesül elsősorban.

Kiss Anna a régi énekmondók és lantosok kései leszármazottja. Azoké, akik megteremtették a dalt, és létük lényegévé változtatták azt. A mű és az élet szoros egysége ezáltal egyértelmű. *Fohásza* jól mutatja mindezt, és egyben közelebb is visz munkássága és szándékai megértéséhez. Nevezhetjük akár programversnek is. Közelítése egyszerre profán és transzcendens, az agyagot fúró fazekas és Isten egyaránt szerepel itt. Ez a jellegzetes, korai hosszúvers így fejeződik be: „Uram, ki műhelyedben egykor / formáltad a fazekasremeket, / első a mívsésgben, ki a sárnak / hajlandóságát ismered, / kényszerűségből fordulok tehozód, / ki tiltod a lélek nélküli munkát, / és a tehetségtelet megveded.” A mű pedig a lélekkel teli és tehetséges költő tollán született meg... A borzalmakat túlélni akaró és tudó ember hangját halljuk ebben a költeményben, egy olyan alkotót, aki képes fönn tartani magát. A felsorolt mesterségeken (faragó, ács, pék, molnár, kerékgyártó) túl persze a költői mesterség és hivatás mércéjét helyezi itt magasra Kiss Anna, és számos példájában a költői szépséget is megmutatja. Például így: „Még elboldult hevesi virágok / várják ilyen feltámadásukat / a vőlegénykötények feketéjén, / s idézgetik Kasza bácsi meséit...”

Igényességét igazolják az *Alkonyodik, virrad* című ciklusban található „képírások” is. Ezeket olvasva megbizonyosodhatunk róla, hogy tudatos

életműépítés ez már a korai időkben, a vállalt örökség áthatja a művek világát, az archaikus és a modernnek nevezhető hang jól megfér bennük egymás mellett. Kiss Anna szintézissteremtése csak a legnagyobbakhoz, főleg Nagy Lászlóhoz mérhető. Ez a költőeszmény szorosán kötődik a közép-európai tradíciókhoz, és egyben ki is tágtítja a magyarságélményt, a nép- 79
hez, a nemzethez soroló indítékokat. Mindez gyakran eredményez drámai hatású sorokat, versrészleteket. Például a *Kis táblaképek*ben: „Rongybabák üldögélnek / az ecetfán, / szemükön tízfilléres, / cérnaszálon / üveg-
szívek kocódnak, / taktikát változtatott / a halál.”

Már korai korszakában is írt színjáték-szövegeket, s azokban is bőven találunk ilyen erős részleteket. Költő írta azokat, ami egyben azt is magával hozta, hogy többségük nem termett igazán színpadra. Igaz, vannak a magyar irodalomban „drámai költemények”, miként sokan annak tartják például a *Csongor és Tündét* is. Kiss Annánál azonban a líra az elsődleges minden esetben. Az alkotói szabadság szer-
telenebbé teszi őket, a vérbeli drámák nem ilyenek. „Túl életem zavaros felén, kígyókkal, füvekkel, öregasszonyokkal beszélgetek megint a legszívesebben, érdemes folytatáshoz gyűjtöm az erőt, a bábának meg most már az ő lelke rajta.” (Ezek a szavak az 1983-as *A vízszony* című kötete fülszövegéből valók.) Az ilyesfajta vallomás bizonyos fokig kulcs is lehet bizonyos művek, például a *Kuporgó* meg-
értéséhez. Különös mesei elemek teszik gazdagabbá a szöveget, a maguk harsányságával és lendületével.

E dinamizmus mögött egyszerre van jelen az irónia és a tragikum. A *kaszás* című játék elejének szerzői instrukciója már ezt példázza: „(A Halálnak öltözött színész bábukkal magasra felpakolt komédiáskocsit húz a színre. Lövésorozatok: tatata...tatata...
A másik oldali kijáratnál elszórt tollak, nagy cserépfazék. Azon is túl valahol a romok.)” Ezek a mondatok akár sajátos egyperces novellának is be-
illenének – annál is inkább, mert a groteszk fogalma is eszünkbe juthat általuk. A Kiss Anna megálmodta világ markáns jellege szembetűnő, még ha ez a „másik világ” gyakran távol is esik a realitástól.

Korábbi nagyobb lélegzetű művei között kiemelt hely illeti meg a *Boldog változatot*. Formailag talán ez a mű áll legközelebb a drámához, és hozzátehetjük, hogy Kristófnak, az elcsapott színésznek a története irodalmi-
művészi analógiákat is eszünkbe juttathat. A régebbi színjátékelemeket Kiss Anna fölhasználja, és tovább is építi azokat. A vásári komédia hatása igen erős, s mindez lehetővé teszi az életteli és vérbő történeteket. A *Boldog változat* rút és csúfondáros dolgokat mutat be, ugyanakkor árad belőle a derű. A játék nem önfeledt: Kiss Anna az élet sűrítettségét mutatja be általa, kesernyés, itt-ott igencsak harsány módon. Az alkotó munkára utaló erős

megjegyzésekben sincs hiány, Kristóf például ki nem állhatja a dilettánsokat. Érezhető a kesernyés világkép is, a „színház a színházban” végkicsengésének komorsága.

80 A lélek útját kutatja minden művében, az emberi személyiség belső világát próbálja megmutatni. Legszemélyesebb dolgait tárja föl, miközben emlékezik és ajánl. Egy tudatosan tovább épülő, jelentős életmű nagy részösszegzése a kétkötetes *Gyolcs*. Érdemes egy kicsit megállnunk címnél is. A finom, fehér vászont jelentő szónál, amely természetesen szimbolikus értékű. Ha ama bizonyos finom vászon a seb kötözését szolgálhatja, akkor a vers gyógyító erejére is asszociálhatunk. Vagy, ahogy maga a szerző mondta egy interjúban: „A »gyolcs« szó az emlékképeink közül valóban előhívja az evangélium lepelét is, mint az élet és a halál dolgaiból még sok mindenét. S mind nőre utal. Az összegyűjtött két hatalmas kötet is, hiszen nő neve alatt jelent meg.” És erre mondta a kérdező, mintegy a költő egyik legfontosabb minőségére utalva: „Mindegyik versben ott bujkál a sámaniisztikus, balladisztikus ősi erő, a vágyakozás az »Egy«-be való visszajutásra. Mintha a tűz körül ültem volna, s a versekkel a nagy szellemek megidézésére tettem volna kísérletet. A keleti misztika, filozófia felé nyitnak ezek a versek.” (Ayhan Gökhan: *Magánsámán nincs. Beszélgetés Kiss Annával. Magyar Napló*, 2015/1.)

Valóban a helyükre kerültek itt a művek, az időrendet gyakran megbontja a tudatos szerkesztés, a művek összetartozásának érthető kényszere. Az is igaz, hogy végigvonul a két kötetben az, amiről vele kapcsolatban gyakran szólnak: a folklór, az archaikus népdal, a ballada, az ősi nyelv, az ősi hitvilág és a mítoszteremtés sok-sok jellemzője. A hangütésben egyszerre van jelen a mese és saját életének születése. „Hold változik a vak tükörben, / ujjamra fényes szál akad, / három öreg az ágyam szélén / szó, fon, / éveket válogat. / Hallgatom, hogy a szűkös évek / teremnek csak olyan magot... / hajnal van. Csend van. / Hova lettek? / A csonka fához kikötöttek / ragyogni három csillagot.” (*A mese születése*) Korai, letisztult hang ez az 1971-es *Fabábu* című kötetből, olyan elemekkel, amelyek később is kiemelt jelentőségűek a szerzőnél. Képi világa, szóhasználata, nyelve, stílusa már ekkor igen kiforrott, karakterisztikus. Nyoma sincs az útkeresésnek, már nagyon korán rálelt saját költői hangjára. Persze vannak kötődései, szellemi rokonai: legfőképpen Nagy László vagy éppen a Hetek – utóbbiak közül elsősorban Buda Ferenc és Bella István hangjával rokonítható.

Versbeszéde áradó, de a tömörítés is erényei közé tartozik. Erre példa gyönyörű négy sorosa, az *Anyám*: „Jaj, fogy az orsó, fogy az orsó, / anyám, ezer éve fázol, / a vénség kútjában guggolsz, / ráncos almákkal gurigázol.” S ha már a tömörítést említettem: a terjedelemben „szélső értékekre” bukkanunk, hiszen az ilyen négy sorosok mellett sokoldalas versbeszédet is ír

Kiss Anna. Ugyanebből az időből való *Éjszaka, kéktollú* című remeke, amelyet a szélesebb közönség a Kaláka együttes szép megzenésítésében is megismerhetett. Itt a népdal tisztasága és a modern képi világ ölelkezik egymásba.

Másutt meg azt érezzük, mintha külön világban élne a költő, nem véve tudomást a jelenről. Még a szerelem is elmúlt századok nyelvén szólal meg. Mintha a magyar irodalom egészéből hiányzó, *Kalevala*-féle nagy művet szeretné pótolni életművével. Ritka szép, feszes ritmikával, repetitív jelleggel, a végsőkig letisztult formával, a „se nyugszom és se virradok” monotonitásával, s egyben továbbvivő erejével. Aztán az is eszünkbe juthat, hogy a *Gyolcs* egésze egyfajta lírai regény- és drámafolyam, az alkotó életének szellemi térképe. Fontos hangsúlyoznunk az alkotó képzelet szerepét is. S a nagy lélegzetű, áradó szövegek mellett találunk miniatűröket is. Ilyeneket: „az óriás szem ébren / üstökös jár a szélben // nézi a szörny a szörnyet / hajascsillag a földet”. (*Világok*) Persze alapvetően nem ez a hang jellemzi, ám mindenképpen mutatja a költő nyitottságát, sokoldalúságát. Itt is, másutt is érzékeljük, hogy a régi mesterek rokona ő, olyan ősöké, akik az anyagot lélekkel töltötték meg, akik a teremtés részesei. És sokadszor is érzékeljük, hogy rokona a sámánoknak, a táltosoknak, akik az ősi közösség hangadói lehettek. Ebben elődei ők a költőknek, még akkor is, ha utóbbiak hatása napjainkban jóval csekélyebb.

Ugyancsak befelé ebbe a költői világba a mondókák, a nyelvi játékok sok-sok ötlete. Miként – ismét a sokoldalúságot bizonyítandó – a prózaversek formája is. Élvezetes, olvasmányos írások ezek, és élvezetnek bennünket egy varázslatos álmvilágba, az időtlenségbe. Rögzíti a néplélek „harangkondulásait”, a népélet epizódjainak felhasználásával. Felmutatja a természettel harmóniában élő embert. Persze ezt a harmóniát megtámadja a gonoszság, például úgy, hogy katonának viszik a férfiakat.

Zavarba ejtően gazdag ez az életmű. Miközben „zuhognak” a szavak, azért felvetődik a kérdés: mi végre a költészet, a mágikusnak is mondható művek özöne? Bizony nagy szellemi birkózás Kiss Anna alkotásainak befogadása. Vagy említhetjük újra színpadi játékait, a rengeteg szereplővel, játékkal, s bizony ezek is föladhathatják a leckét azoknak, akik színre szeretnék vinni őket (például a *Kereplőkre*, vagy a *Kordészínház* című darabokat). Írójuk itt is az ősi világból merít, azt próbálja maivá varázsolni. Útja méltányolható, de alig folytatható. „Drámai” hőseinek már a neve is árulkodik: Kopasz, a sokbajú direktor, Dagadt, aki szív és ész e körben, vagy éppen Piros ruhás, aki elmegy egy civillel, de hiába... Az is sajátos, hogy az összes művek kötetében több mű egymásba „gyűrődik”, s így lesz összetett játékká. Az is megesik, hogy az ősi történet tűnik át a jelenbe vagy a közelmúltba. Az *Angyalokkal*

szállnak a gólyák a golgotai világot épp úgy megjeleníti, mint 1956-ot. Egy jellemző részletében Kajafás kikezd Maléter Pállal, aki azt vallja, hogy nem a címeres zászlóra, hanem a magyar népre esküdött fel.

82 Aztán az idő múlásával egyfelől tudatosan folytatja a megkezdett utat, ám a versek új színeket is mutatnak. Mindez főleg a második kötetből látszik, itt olvasható a címadó hosszúvers (versciklus?) is. A *Gyolcs* összegzésként sem jelentéktelen mű: „Volt anyám volt / világa múlik az / utak havába, / szél, világos / égi bába / gyolcsában / süvöltök, regek, / hűvös, vásott / gyolcsa lenget, / hagyja, hogy / világtól árva / kapaszkodjam / a hajába...” A gyolcsra, a gyógyításra váró, magánnyal küzdő ember gyönyörűsége énekében egyre inkább felszínre kerül Kiss Anna költészetének sok értéke és minősége, a néhol túlírtnak érzett életmű szép sűrítménye ez. Jellegzetes hangjához tartozik az epikus és drámai elemek beszivárgása, ugyanakkor a hosszúvers rövid, helyenként pattogó sorainak egésze.

Szemléletes, teremtett költői nyelv, gazdag stílus, az alkotó képzelet sok-sok leleménye jellemzi Kiss Anna alkotásait. Mindezt – és a végső letisztultság elérésének szándékát – erősíti a gondolatritmus, a helyenként megmutatkozó repetitív jelleg. Metaforikus látásának sok szép eredménye van, és belül összetartoznak az őselemek: a föld, a víz, a levegő. Jól látja ajánlásában Ambrus Lajos: „Mitikus világképeket, őstudásokat, alsó és felső világokat, eget és földet, spirituális horizontokat [fog össze. B.I.] – ősök potréjával, régmúltak és mostaniak életidejével...” És sorjáznak a sajátos formájú, gyakran egy-két szavas sorokból álló versei, szellős, ritmikus mondatai, itt-ott archaikus indulatszókkal tarkítva: „ejja, hejja, / tirá, rirá...” Madár látta világok ezek, miközben a *Hold anya meséit*, vagy éppen *Az éden ízét* ízeleteti velünk a költő.

Előttünk hát az eddigi életmű. És minden bizonnyal jön a folytatás. (*Kortárs Kiadó, Bp. 2014*)